

Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas

**RADVILŲ PALAIDOJIMŲ NESVYŽIAUS DIEVO KŪNO
BAŽNYČIOS KRIPTOJE ANTROPOLOGINIŲ TYRIMŲ
ATASKAITA**

Justina Kozakaitė

Vilnius, 2016

Įvadas

2016 m. rugpjūčio 22-25 dienomis vyko dvišalis Lietuvos ir Baltarusijos projektas, kurio metu buvo siekiama Baltarusijos specialistus supažindinti su Lietuvos patirtimi kultūros paveldo tyrimo, išsaugojimo ir pritaikymo lankytojams srityse. Tyrimo objektas – Radvilų mauzoliejus Dievo Kūno bažnyčioje Nesvyžiuje, Baltarusija, kuriame palaidoti 72 Radvilų giminės atstovai. Projekto metu buvo numatyti šių palaidojimų antropologiniai tyrimai, kurių pagrindiniai tikslai buvo du: fiksuoti ir detalai dokumentuoti (lytis, amžius, patologijos, palaikų išlikimas) palaidojimus sarkofaguose bei identifikuoti Mikalojaus Kristupo Radvilos-Našlaitėlio palaidojimą – du sarkofagai (Nr. 1 ir Nr. 72) buvo nurodyti kaip Našlaitėlio palaidojimo vieta.

Šie darbai numatyti atsižvelgus į kriptos istoriją: 1905 metais dėl kritiškos jos būklės lenkai ėmėsi tvarkybos darbų. Jų metu palaikai perrengti to laikotarpio siūtais drabužiais ir gražinti į sarkofagus. Manoma, jog būtent šių darbų metu palaikai galėjo atsidurti ne jiems priklausančiuose sarkofaguose.

Tyrimo eiga

Pirminiuose darbo planuose buvo numatyta tirti Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6 ir 72 karstus-sarkofagus. Įtariama, jog sarkofaguose Nr. 1 arba Nr. 72 gali būti Mikalojaus Kristupo Radvilos-Našlaitėlio palaidojimas. Dėl laiko stokos buvo ištirti 5 sarkofagai (Nr. 1, 2, 3, 5 ir 72): sarkofagas Nr. 4 buvo tvirtai uždarytas ir užlituotas, o istoriniai šaltiniai ir memorialinis įrašas nenurodo, kokia asmenybė galėtų būti čia palaidota, todėl nuspręsta sarkofago Nr. 4 neatidarinėti; įtariamą Andriejaus Skorulskio palaidojimą sarkofage Nr. 6 taip pat nuspręsta netirti. Kadangi tiriamieji sarkofagai buvo glaudžiai sustatyti vienas prie kito, tyrimo eiliškumą lėmė patogiausiai pasiekiamas tiriamas objektas: rugpjūčio 22 dieną tirtas sarkofagas Nr. 5, rugpjūčio 23 dieną – Nr. 3 ir Nr. 1, rugpjūčio 24 dieną – Nr. 72 ir Nr. 2.

Tyrimo metu žmonių palaikai bei radiniai buvo iškeliami siekiant įvykdyti detalesnę jų apžiūrą ir dokumentaciją. Darbų eigą sudarė du pagrindiniai etapai: pirminė palaikų fiksacija karste (kūno padėties aprašymas ir fotofiksacija) bei detali jų analizė po atsivalymo (anatomine tvarka išdėlioto skeleto fotofiksacija ir patologijų fotografavimas).

Tyrimų eigos etapai:

1. Karsto-sarkofago su priskirta numeracija fotofiksacija.
2. Palaidojimo ir karsto-sarkofago turinio fotofiksacija ir aprašymas *in situ*.

3. Detalus palaidoto asmens aprašymas: mirusiojo kūno padėtis, rankų, kojų ir galvos padėtis, anatominis ūgio matavimas (nuo kulno iki viršugalvio).

4. Apžiūrėtos įkapės. Jos išmatuotos, aprašyta jų būklė, medžiagos. Jei įmanoma, paimami mėginiai cheminiams tyrimams. Detaliau – restauratorės Vytautės Lukšėnienės ataskaita.

5. Nesuirę skeletuoti palaikai buvo iškelti, nuvalyti ir išdėlioti anatomine tvarka.

6. Palaikų vizualinė apžiūra: identifikuota lytis, amžius ir galimi patologiniai pakitimai. Patologiniai pakitimai nufotografuoti. Palaikų lyties ir amžiaus diagnostika atlikta pagal visuotinai priimtas metodikas. Lytis nustatoma pagal kokybinius skeleto lytinio dimorfizmo rodiklius, amžius – pagal kaukolės siūlių, ilgųjų kaulų epifizių sukaulėjimą, dantų dygimą, dubenkaulio ausinio paviršiaus ir gaktikaulio pokyčius.

7. Tiksli amžiaus ir patologijų diagnostika mumifikuotiems palaikams (mumijoms) nebuvo įmanoma dėl išlikusių minkštųjų audinių, todėl ateityje turi būti numatomas skenavimas kompiuteriniu tomografu.

8. Išlikimo laipsnis, patologiniai pokyčiai palaikuose bei dantų būklė buvo fiksuojami trijose skirtingose osteologinėse formose.

9. Atlikti ilgųjų kaulų – žastikaulių ir šlaunikaulių – matavimai siekiant rekonstruoti palaidotų asmenų ūgį. Jei palaikai mumifikuoti – matuojamas jų anatominis ūgis (nuo kulno iki viršugalvio).

10. Jei įtariama, kad karste-sarkofage gali būti daugiau nei vienas palaidojimas ar suardytų palaidojimų, minimalus individų skaičius nustatytas pagal maksimalų identifikuojamų kaulo anatominių elementų išlikimą.

11. Imti nagų ir šlaunikaulių diafizių mėginiai numatytiems DNR tyrimams (giminystės nustatymo ir patogeno).

12. Palaikai po apžiūros, dokumentacijos ir fotofiksacijos grąžinti atgal į karstą jį išklojus juodos spalvos agroplėvele.

Kiekvieną dieną papildomai matuota rūsio drėgmė ir temperatūra – prieš darbų pradžią (~ 9 valandą) ir darbo pabaigoje (~ 17 valandą). Tokių matavimų tikslas – įvertinti galimą ateities žalą

ne tik palaidojimams, bet ir sarkofagams, polichromijai bei bendrai kriptos būklei. Nustatyta vidutinė 82,7 proc. drėgmė ir vidutinė 18,5 laipsnių temperatūrą¹.

Žemiau pateikiama kiekvieno karsto aprašas nurodant palaidoto asmens kūno padėtį karste, palaikų išlikimą, lytį, amžių ir patologijas. Šalia aprašų pateikiamos ir ryškiausių pataloginių atvejų nuotraukos.

¹ Temperatūros svyravimai buvo žymesni, t.y. jie svyravo nuo 22,4 iki 15,1 laipsnių. Tuo tarpu drėgmės procentas buvo daugiau mažiau pastovus.

Sarkofagas Nr. 1. Įtariamas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatomicine tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, dešinė koja per blauzdą nežymiai pasukta į išorinę pusę, rankos sukryžiuotos pilvo srityje. Kairė ranka padėta ant dešinės. Galva pasvirusi į dešinę pusę. I, II ir III kaklo slanksteliai nebuvo anatomicinėje padėtyje – atsiskyrę nuo likusių kaklo slankstelių jie buvo palindę po palaidotojo kūnu.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Mumifikuoti suaugusio vyro palaikai. Amžius – virš 40 metų. Apžiūros metu nebuvo užfiksuota jokių pjūvių kaklo, krūtinės ar kirkšnių srityse, bet dešinėje pilvo srityje fiksuota ertmė, kurios dydis 64x50 (sietina su pomirtiniais pokyčiais). Anatomicinis ūgis – 153 cm.

Patologijos. (1) Viršutinio žandikaulio I-ojo kaplio ir apatinio žandikaulio I-ojo kaplio šoninis nusidėvėjimas – sietina su dantų pasislinkimu ir dėl to pasikeitusiu sąkandžiu. (2) I-ojo kaklo slankstelio – atlanto – danties duobutės artritiniai pakitimai: sąnario deformacija ir poliravimas. (3) VI-VII krūtinės slankstelių kūnų padidėjęs porėtumas – *osteochondrozės* požymis (tai degeneracinė sąnarių liga, kuri išsivysto tuomet, kai dėl kokių nors priežasčių pažeidžiamas stuburo kremzlinis audinys – tarpslanksteliniai diskai). (4) Dešinės pusės blauzdikaulio ir šėivikaulio diafizės *osteoperiostitas* (nespecifinis antkaulio ir kaulo uždegimas).

Pastabos. (1) Pagalvė ir kaukolė buvo aptaškyti vašku. (2) Kaklo slankstelių angose ir kaukolės viduje rastas nulūžęs medinis pagaliukas. Įtariamas panaudojimas – kaukolės ir likusio kūno sujungimas.

Palaikų priklausomybė. Atitinka lytis ir amžius. Pagal istorinius šaltinius žinoma, jog Mikalojus Kristupas Radvila-Našlaitėlis 47 metus sirgo venerine liga. Vizualiai šios ligos požymių palaikuose aptikti nepavyko. Palaikų priklausomybė Mikalojui Kristupui Radvilai-Našlaitėliui nepatvirtinama, bet ir neatmetama.

Sarkofagas Nr. 2. Įtariama Elžbieta Eufemija Višnioveckė Radvilienė (1569–1596)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatomicine tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, kairė ranka sulenkta ir padėta ant dešinės. Dešinė plaštaka atsidūrusi dubens srityje, o kairė plaštaka – ant dešinės pusės alkūnės. Galva nežymiai pasukta į kairę pusę.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Pilnai mumifikuoti suaugusio nenustatytos lyties individo palaikai. Anatomicinis ūgis – 173 cm.

Patologijos. Kaulinė hiperostoze apatinio žandikaulio kairėje pusėje.

Pastabos. (1) Įtariamasis vyras, remiantis anatominiu ūgiu, kaukolės ir apatinio žandikaulio morfologija. (2) Palaikai vyturuoti: viršugalvis, krūtinė, pilvas, abu žastai, abu dilbiai, kairės rankos pirštai (kiekvienas jų atskirai), abi šlaunys. (3) Blauzdos ir pėdos apautos kojineis iki kelių. (4) Dešinė pusės plaštaka su didele pirštine. (5) Veidinė dalis netolygiai padengta neorganine medžiaga. Dalis nubyrėjusi nuo kairiojo skruosto. (6) Dešinėje pusėje, maždaug ties šlaunimi, rasta organinė medžiaga – įtariama širdis.

Palaikų priklausomybė. Nežinoma. Įtariamasis vyriškas palaidojimas, todėl nesietina su Elžbietos Eufemijos Višnioveckos Radvilienės palaikais.

Sarkofagas Nr. 3. Įtariamasis Kristupas Mikalojus Radvila (1590–1607)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatomiškai tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, rankos sukryžiuotos krūtinės srityje – dešinė ranka atsidūrusi ant kairės rankos.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Dalinai mumifikuoti suaugusios moters palaikai. Minkštųjų audinių likučiai fiksuoti krūtinės, abiejų rankų ir dubens srityse. Pilvo sritis apnykusi. Kaukolė yra skeletuota. Apžiūros metu nebuvo užfiksuota jokių pjūvių kaklo, krūtinės ar kirkšnių srityse. Anatominis ūgis – 155 cm.

Patologijos. (1) Sisteminis pažeidimas – ryškios emalio hipoplazijos. Kilo maždaug 1 ar 2 gyvenimo metais ir siejamos su stresiniu organizmo pažeidimu (sunki liga vaikystėje?). (2) Gausus dantų akmenų susiformavimas ant visų dantų.

Palaikų priklausomybė. Palaikai suaugusios moters. Todėl nesietinas su 17 metų Kristupo Mikalojaus Radvilos palaikais.

Sarkofagas Nr. 5. Įtariamasis Albertas Vladislovas Radvila (1589–1636)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatomiškai tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, rankos ištiestos prie kūno šonų.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Pilnai mumifikuoti galimai vyriškos lyties atstovo palaikai. Sunykę alkūnės srities minkštieji audiniai. Amžius nustatytas remiantis nepilnai sukaulėjusiomis ilgųjų kaulų epifizėmis – individui 16-18 metų. Trūksta abiejų pusių blauzdos kaulų. Apžiūros metu nebuvo užfiksuota jokių pjūvių kaklo, krūtinės ar kirkšnių srityse. Kūno ilgis nuo viršugalvio iki šlaunikaulio distalinio galo – 106 cm.

Patologijos. (1) Dantų akmenų formavimasis. (2) Lokalizuoti aktyvaus uždegimo pėdsakai ant abiejų žastikaulių (ties vainikine duobe).

Pastaba. (1) Šalia pagrindinio palaidojimo papildomai rasti kairės ir dešinės pusių šlaunikauliai, šeivikauliai ir pėdos kaulai. (2) Nežinoma, ar šeivikauliai ir pėdos kaulai gali priklausyti pagrindiniam palaidojimui ar taip pat galėjo patekti iš kitų karstų. Todėl į pagrindinį tyrimo dalį jie nebuvo įtraukti.

Palaikų priklausomybė. Palaikai priklauso 16-18 metų galimo vyriško lyties atstovo. Todėl nesietina su Alberto Vladislovo Radvilos palaikais.